

9. Скоблик Н. Роберт Даль: шлях у політичну науку / Н. Скоблик // Людина і політика. – 2000. – № 3. – С. 83–85.

10. Латигіна Н. А. Елітні теорії: сучасне бачення / Н. А. Латигіна // Віче. – 1998. – № 8. – С. 119–126.

Высоцкий В. М. К вопросу о аккумулятивной функции политических партий

Рассматривается сущность и содержание аккумулятивной функции политических партий. Проанализированы различные подходы и точки зрения ученых относительно определения содержания аккумулятивной функции политических партий. Доказано, что украинские партии из-за слабости идеологии неудовлетворительно выполняют аккумулятивную функцию. Определены пути трансформации политических партий.

Ключевые слова: функция, аккумулятивная функция, политическая партия, группы интересов, политическая система общества.

Vysotskyi V. On the problem of accumulative function of political parties

In the article the essence and meaning of the accumulative function of political parties is examined. Different approaches and points of view of scientists to determine the meaning of the accumulative functions of political parties were analyzed. It is proved that due to the weakness of ideology Ukrainian parties carry out their functions unsatisfactorily. The ways of political parties transformation are outlined.

Key word: function, accumulative function, political party, the pressure group, political system of society.

Стаття надійшла 14 жовтня 2013 р.

УДК 342.5

А. Б. Гришук

**ПРАВОСВІДОМІСТЬ І МОРАЛЬНІСТЬ –
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ
У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ**

Репрезентовано взаємозв'язок права і моральності у діяльності державних службовців, позаяк нормативність поведінки особистості зумовлює ефективність її соціальної ідентифікації, самоактуалізації та діяльності. Саме тому в контексті професійної діяльності державних службовців суттєвого значення набувають такі базові нормативні системи регуляції поведінки, як мораль і право.

Ключові слова: право, мораль, нормативність, ідентифікація діяльності, правосвідомість, правова культура, правозастосування.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство перебуває на складному етапі правового розвитку, в процесі якого вирішується низка взаємопов'язаних і суперечливих проблем реформування існуючої правової системи. Перехід до нового стану супроводжується водночас послабленням соціальних зв'язків, суперечностями суспільної свідомості, зниженням рівня громадського порядку, зростанням злочинності та інших правопорушень. За цих умов особливого значення набуває ефективне правове регулювання суспільних відносин, зміцнення законності, підвищення рівня правосвідомості та моральності державних службовців.

Право і моральність відповідають визначеним потребам сучасної спільноти державних службовців України, тому що слугують регуляторами відносин у колективі, погоджуючи інтереси окремої особистості з інтересами різних об'єднань і суспільства в цілому. Виникнення моралі обумовлене процесом становлення і розвитку суспільної праці, коли виникає необхідність регулювання відносин між особистістю і первісним колективом. Тому право і моральність насамперед виступають як регулятори поведінки окремої особистості, визначених спільнот, суспільства і держави. Правова і моральна системи охоплюють належне і справедливе, вимагають додержуватися відповідної поведінки з погляду суспільства і держави, наділяють особистість державного службовця визначеними правами і свободами, а у випадку невиконання обов'язку застосовують до особистості порушника норми відповідальності. Відносинам людей у соціумі надається стійкість і визначеність, тому що у таких умовах поведінка людей підпорядкована справедливому, належному і законному – моральній і правовій нормам. Проте роль права і моральності не зводиться тільки до збереження і забезпечення стійкості суспільства, вона є значно ширшою. І, крім уже зазначеної функції, правова і моральна системи виступають регуляторами активності й удосконалення суспільних відносин. Первинні об'єктивні властивості права: нормативність, формальна визначеність, примусовість, динамізм – виявляються під час реалізації вказаних функцій як правові властивості і характеризують соціальну цінність права. В умовах перехідного суспільства ці якості правової системи регулювання соціальних відносин повинні одержати особливий розвиток. Поки, на жаль, у більшості державних службовців «немає громадянського горіння, щирого ентузіазму, прагнення до подвижницьких вчинків. Тобто того, що втрачено, що вилилося в одне лише цинічне фразерство, словоблудство».

Стан дослідження проблеми. Морально-правова проблематика – це наріжна сфера роздумів великих філософів минулого і сьогодення, котрі досліджували порівняно стабільні та переламні моменти в історії людства. Мораль і право є специфічними феноменами життя людей, що визначають соціальні цінності перехідних епох і станів. Вони «по праву вважаються вищими, тому що багато в чому визначають поведінку людини в інших системах цінностей» [1].

Моральні цінності за часом виникнення передують появі правових, оскільки «генезис перших значною мірою детермінує появу інших» [2]. Гегель, характеризуючи сенс моралі, робить це насамперед за допомогою слова самовизначення, а не слів *самоздійснення* чи *самовдосконалення*. Під час розгляду соціальної цінності права і моральності методологічне значення має вирішення питань про поняття і критерій цінностей. Більшість вказаних учених під цінністю тих або інших явищ розуміють їхню здатність задовольняти ті або інші соціальні потреби. Цінність, як правило, визначається вченими-філософами через поняття блага, достоїнства (гідності), значущості (значимості). В. О. Василенко дає визначення цінності через поняття значущості. Це призводить до визнання ним і негативних цінностей [3]. На нашу думку, такий підхід до визначення поняття цінностей є неправильний, оскільки при цьому нівелюється змістовне (значеннєве) поняття цінностей як категорії, яка містить поняття блага і гідності.

На думку О. О. Якуби, «цінності можуть бути як бажаними, нормативними, так і вже існуючими. Безумовно, варто відрізнити цінності, що необхідні для задоволення потреб практичного плану, від цінностей більш високого порядку – цільових, нормативних і цінностей-ідеалів». Поняття «цінність», «оцінка» і «ціннісне ставлення» не є тотожними. Під цінністю розуміється об'єктивна значущість явища або процесу, на якій заснована оцінка. За своєю природою цінність об'єктивна, а оцінка суб'єктивна. Ціннісне ставлення ґрунтується на взаємозв'язку суб'єкта й об'єкта і припускає їх оцінку. Як вважає О. О. Якуба, «з категорією цінності пов'язані поняття ціннісної орієнтації, засвоєння і прийняття цінностей» [4]. Загалом погоджуючись із позицією О. О. Якуби, висловимо певну пересторогу, яка полягає у тому, що у науці якраз ціннісна орієнтація є поняттям, яке відображає позитивну чи негативну значущість для особистості предметів, учинків чи явищ.

Що ж є об'єктивним критерієм цінності? Найбільш значущими в ієрархії цінностей є ті, які відповідають прогресивному розвитку соціуму. Проте суспільство становить складну систему, яка самоорга-

нізується, і її складові можуть взаємосуперечити. Отже, критерієм цінності того чи іншого процесу або явища може виступати і «їхня відповідність потребам розвитку системи, куди безпосередньо входить це явище, процес».

Мета статті – репрезентувати взаємозв'язок права і моральності в діяльності державних службовців.

Виклад основних положень. Кожне суспільство в процесі свого розвитку створює систему норм, яка врегульовує суспільні відносини. Без сумніву, пріоритетне місце у цій системі належить нормам права і моралі, позаяк вони є найважливішими соціальними регуляторами, які цілеспрямовано впливають на свідомість особистості. Мораль і право виконують особливу роль у формуванні духовного світу особистості і суспільства в цілому. Сучасний філософ А. А. Гусейнов зазначає, що мораль «... 1) характеризує здатність людини жити спільно і являє собою форму відносин між людьми; 2) не підпорядкована закону причинності і принципу корисливості; 3) це тяжкий тягар, який людина добровільно звалює на себе» [5].

Правова свідомість виникає і розвивається разом із правом. Тільки правосвідомість надає можливість належно орієнтуватися в соціально-правовому просторі, реалізовувати правомірний варіант поведінки і очікувати належний варіант діяльності від інших суб'єктів права. «Взаємне відношення між моральною гранню і правовою, – зазначає В. С. Соловійов, – є за своєю суттю питанням щодо взаємозв'язку між ідеальною моральною свідомістю й реальним життям і від позитивного розуміння цього зв'язку залежить життєвість і плідність самої моральної свідомості» [6].

Сягаючи глибин загальнолюдської моралі і змінюючи собою її етнічну специфіку, сучасно-демократичний підхід до громадянських цінностей відштовхується від напрацьованого І. Кантом учіння про «категоричний імператив», відповідно до якого моральні вимоги повинні мати характер абсолютного веління, заснованого на визнанні у собі та інших вільної і розумної волі ціллю, а не засобом [7]. Вбачаючи у моральному імперативі потужний інтегратор громадянського суспільства, послідовники І. Канта відстоювали принцип моральної самоцінності особистості.

Як форма суспільної свідомості, система відносин і норм, мораль зародилася набагато раніше політичної і правової форм свідомості, раніше державної організації суспільства. Моральна і правова свідомість, як складові елементи загального соціального механізму цінні-

сно-нормативної регуляції, зорієнтовані на підтримання належного порядку взаємовідносин між людьми, а також допустимих можливостей самореалізації особистості. Моральна і правова свідомості користуються категоріями «справедливість», «свобода», «гідність особистості», «обов'язок» тощо. Правосвідомість різниться від моральної свідомості уже за найближчими об'єктивними джерелами і цілями. Якщо моральні переконання виникають у процесі між людських відносин, коли перед індивідом постає дилема вибору між «добром» і «злом», правосвідомість виникає в соціальній взаємодії іншого гатунку. Правосвідомість обмежує свої оцінки правовою сферою. Сфера ж дії моральної оцінки є набагато ширшою, позаяк їй піддаються як вчинки людей, так і встановленні в тому чи іншому середовищі звички, правила. Якщо усі правовідносини можуть підлягати моральній оцінці, то моральні відносини доволі часто не можуть бути оцінені в правових категоріях. Окрім того, право становить більш чітку визначеність, а мораль є більш порівняна, що пов'язано з її альтернативністю. Право наділено механізмом примусу, в моралі таким механізмом є суспільна думка, громадський осуд. Право відає зовнішньою стороною (зовнішній імператив), мораль – внутрішньою (внутрішній імператив). Незважаючи на певне протистояння між ними, правова норма має право на існування тільки завдячуючи її моральному змістові. Лишень цей зміст зникне, правова норма припинить існувати де-факто. Взаємозв'язок моралі і права виявляється у різноманітних формах. По-перше, мораль і право є формами суспільної свідомості. По-друге, право завжди виступає формою компенсації моралі, у зв'язку з обмеженістю засобів, які притаманні моралі. По-третє, мораль і право становлять різновид соціальних норм, які утворюють у сукупності цілісну систему нормативного регулювання. По-четверте, вони виступають основними соціальними регуляторами суспільних відносин. По-п'яте, право і мораль не мають специфічних предметно і просторово виокремлених відносин, а діють в «єдиному полі» соціальних зв'язків, звідси їх спільність і тісний взаємозв'язок [8]. По-шосте, право і мораль мають загальне функціональне призначення: формують еталони і стандарти поведінки, які становлять цілісно-нормативну орієнтацію суспільства. Отже, мораль є невіддільною від права, однією зі сторін правовідносин. Моральність права, своєю чергою, є виявом його ціннісної характеристики.

Цілковито погоджуємося з позицією В. М. Сирих, який зазначає, що «право діє, здійснює всі свої соціальні функції тільки в органічній взаємодії з правосвідомістю. Без правової свідомості, здатної зро-

зуміти норми права, перевести їх на рівень конкретних правових рішень, а потім і юридично значущих дій, право позбавляється свого соціального значення, перетворюючись в «мертве право» [9].

Правосвідомість, на думку С. С. Алексєєва, «створює атмосферу, в якій діє право, від його рівня залежить ефективність і результативність права» [10].

На думку фундатора теорії правосвідомості І. Е. Фарбера, «правова свідомість є формою суспільної свідомості, яка являє собою сукупність правових поглядів і відчуттів, які наділені нормативним характером і включають у собі знання про правові явища, так і їх оцінку з точки зору соціальної справедливості, а також нові правові вимоги, які відображають економічні і політичні потреби, а також інтереси політичного розвитку» [11].

Представником кардинально іншої концепції правової свідомості є Г. С. Остроумов, який вважає, що правова свідомість у цілому як форма суспільної свідомості за своїм обсягом не може бути нічим іншим, як сукупністю всіх індивідуальних поглядів. При цьому правова свідомість, на думку автора, є «сукупністю індивідуальних свідомостей, які стосуються юридичних явищ» [12].

Д. А. Керимов акцентує на специфіці правової свідомості – діалектичному поєднанні у ній тріади різноманітних рівнів свідомості: «повсякденної, яка відображає правові відносини людей у їх повсякденному житті; практичної, що ґрунтується на досвіді правотворення і наукової, пов'язаної з дослідженням того кола явищ, пізнання яких необхідно для вирішення правових проблем» [13].

Повсякденна правова свідомість – це сукупність локально розповсюджених правових знань, уявлень, які виникають як результат осмислення правових приписів і практики їх реалізації в діяльності суб'єктів. Тому її слід розглядати як масову правосвідомість, яка усталено складається та передається з покоління у покоління.

Предметна діяльність суб'єктів в тій чи іншій галузі правового регулювання під час вирішення проблем, прийняття індивідуально-владних приписів вимагає спеціалізовано рівня правової свідомості, за допомогою якого пізнаються і оцінюються правові засоби з метою їх практичного застосування. Спеціалізована правова свідомість, з точки зору глибини та ґрунтовності пізнання правових явищ, становить спеціалізовані правові знання, уміння, навички, переконання, за допомогою яких здійснюється предметна правозастосовна діяльність. Вона відрізняється особливим підходом до права як «інструменту» правозастосовної діяльності.

Досліджуючи правосвідомість і моральність як соціально-психологічну цінність у діяльності працівників органів внутрішніх справ України, необхідно розглянути аспект правореалізації.

Загальновідомо, що для ухвалення того чи іншого рішення необхідно враховувати усі численні детермінанти, які в подальшому надають можливість правоохоронцю з'ясувати об'єктивну істину. Чинне законодавство характерно тим, що надає змогу певного розсуду правозастосувачу. Погоджуємося з думкою З. Р. Кісіль, яка вважає, що «...відсутність ґрунтовних загальнотеоретичних досліджень проблеми розсуду у правозастосованні, а також певна недосконалість як національного законодавства, так і окремих міжнародно-правових актів, породжують ситуації, коли делегований правовими нормами розсуд реалізується радше інтуїтивно, аніж із врахуванням науково обґрунтованих положень. Це, зокрема, яскраво виявляється у питаннях встановлення взаємного порівняльного значення різноманітних критеріїв розсуду, коли одні з них «схиляють» правозастосовника до ухвалення більш «м'якого», а інші, навпаки, – «жорсткішого» рішення» [14].

Проблемі патології розсуду у правозастосовній діяльності державних службовців України присвячена значна низка наукових розвідок і вітчизняних, і зарубіжних учених. До основних детермінант, які призводять до патології розсуду, більшість учених відносить корупцію, правовий нігілізм, правові колізії, байдужість правоохоронців тощо. На думку В. К. Колпакова, до основних чинників, які кардинально зменшують позитивний потенціал адміністративного розсуду, слід віднести: а) безпосередній розсуд ніде не фіксується, а тому не завжди піддається контролю; б) припущення про провину виникає лише у свідомості уповноваженої особи, і у разі підтвердження такого припущення немає потреби офіційно спростовувати його винесенням будь-якого спеціального документа; в) безпосереднє виявлення уповноваженою особою адміністративного правопорушення не є перешкодою для подальшого його розслідування цим суб'єктом [15].

На думку видатного російського ученого Ю. А. Тихомирова, рівень правосуб'єктності державних службовців діалектично взаємопов'язаний з обсягом реалізованого розсуду. Цілковито підтримуємо позицію Ю. А. Тихомирова, який зазначає, що: «Питання в тому, хто і як розпоряджається своїми повноваженнями. Чи не виникає явище адміністративної патології. На жаль, на практиці вельми стійкі і широко розповсюджені прояви такої соціальної хвороби, як втручання у «чужу» компетенцію, вставання на заваді її здійснення, неповне чи невірне здійснення своїх повноважень, помилкові рішення і дії, посадова бездіяль-

ність і неприйняття рішень. Їх породжують три причини. По-перше, власні пізнавальні помилки і невміння вірно оцінити ситуацію і вирішити конкретне завдання; по-друге, корисливі інтереси, які руйнують цінність публічних інтересів; по-третє, невміння правильно обрати засоби реалізації своїх повноважень. Адже їх не можна зводити до рішень і правових актів і допускати недооцінювання організаційних, матеріальних виховних, методичних та інших дій. Здатність обрати найкращі з них в поєднанні з іншими відображає високий клас управління» [16].

Теоретична (наукова) правова свідомість становить систему наукових знань, ідей, які об'єктивно відображають юридичну дійсність. Об'єктивним виявом наукової правосвідомості слугує чинне законодавство, наукові коментарі правових норм, монографічні дослідження тощо. Наукова правова свідомість на відміну від повсякденної і спеціалізованої різниться більш ґрунтовним осмисленням правових явищ. Як справедливо зазначають Н. І. Матузов і А. В. Малько, в «сучасному суспільстві науковій правовій свідомості належить пріоритетна роль у визначенні стратегічних напрямків розвитку права, законодавства і політико-конституційних відносин. Носіями і генераторами цього виду відображення правових явищ є учені-правники» [17].

Висновок. Як висновок до аналізу ролі права і моралі у розбудові нової України взагалі і колективів державних службовців зокрема вважаємо за доцільне акцентувати на тому, що хоча у Конституції декларовано, що Україна – правова держава (ст. 1), а права і свободи людини є вищою цінністю (ст. 2), проте спостерігається схильність шукати якісь нові об'єднувальні ідеї. Проте, якщо прийнято і проголошено ідеї правової держави, декларовано права і свободи людини вищою цінністю, то хіба потрібне ще якесь ідеологічне підґрунтя для організації життя в сучасному соціумі? Необхідно лише навчитися жити в умовах реального визнання і поваги прав і свобод людини. Якщо ж навчимося жити на основі цих цінностей, то добробут усіх не змусить себе довго чекати. Моральність засуджує всі випадки порушення прав особистості, образу її честі і гідності, вимагаючи їх активного захисту. Не менша роль приділяється моральності у оцінці особистості, залученої до керування суспільством, розвитку всіх форм демократії [19], що сприяє формуванню активної життєвої позиції.

1. Василенко Н. В. Роль інститутів підвищення кваліфікації в підвищенні професійної мобільності населення / Н. В. Василенко // Взаємодія особистості, освіти і суспільства в змінюючійся соціокультур-

ных условиях: межвуз. сб. науч. статей по матер. VI ежегодн. междунар. научно-практ. конф.

2. Якуба Е. А. Право и нравственность как регуляторы общественных отношений при социализме / Е. А. Якуба. – Х.: Константа, 1970. – 208 с.

3. Гусейнов А. А. Античная этика / А. А. Гусейнов. 2-е изд., испр. и доп.– М.: Либроком, 2011. – 288 с.

4. Соловьев В. С. Оправдание добра; отв. ред. О. А. Платонов / В. С. Соловьев. – М.: Институт русской цивилизации, Алгоритм, 2012. — 656 с.

5. Філософія: навч. посібник / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного. – 5-те вид., стер. – К.: Вікар, 2005. – 516 с.

6. Манов Г. Н. Теория права и государства: учебник для вузов / Г. Н. Манова. – М.: Издательство БЕК, 1995. – 336 с.

7. Сырых В. М. Социология права: учеб. пособие / под ред. В. М. Сырых. – М.: Юстицинформ, 2001. – 446 с.

8. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / С. С. Алексеев. – М.: Проспект, 2009. – 576 с.

9. Фарбер И. Е. Правосознание как форма общественного сознания / И. Е. Фарбер. – М.: Юрид. лит., 1963. – 205 с.

10. Остроумов Г. С. Правовое осознание действительности / Г. С. Остроумов. – М.: Наука, 1969. – 173 с.

11. Керимов Д. А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 4-е изд. – М.: изд-во МГУ, 2008. – 521 с.

12. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.06 / Зоряна Романівна Кісіль. – К., 2011. – 522 с.

13. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник / В. К. Колпаков. – 3-є вид., стер. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 736 с.

14. Тихомиров Ю. А. Управление на основе права / Ю. А. Тихомиров. – М.: «Формула права», 2007. – 485 с.

15. Матузов Н. И. Теория государства и права / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М.: Наука, 2002. – 789 с.

16. Райнов Ф. М. Правовая организация общественной жизни: теория и практика / Ф. М. Райнов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 5–9.

17. Удовика Л. Г. Діалектика моралі і права у розвитку демократії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Л. Г. Удовика; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.

Гришук А. Б. Правосознание и нравственность – социально-психологические ценности в деятельности государственных служащих Украины

Репрезентирована взаємозв'язок права і моралі в діяльності ОВД України тому, що нормативне поведіння особистості визначає ефективність її соціальної ідентифікації, самоактуалізації і діяльності.

По-этому в контексте профессиональной деятельности ОВД Украины существенного значения приобретают такие базовые нормативные системы регулирования поведения, как мораль и право.

Ключевые слова: право, мораль, нормативность, идентификация, правосознание, правовая культура, правоприменение.

Grishchuk A. Legal consciousness and morality are social and psychological values in the activity of civil bodies of Ukraine

The article is devoted to the interpretation of the relationship between law and morality in the activity of Ukrainian Bodies, because the legitimacy of the individual's behavior determines the efficiency of its social identification, self actualization and activity. That is why such basic legislative behavior-regulating systems as morality and law represent the high level of their importance in the context of Ukrainian Bodies professional activity.

Key words: law, morality, legitimacy, activity identification, legal consciousness, legal culture, the use of law.

Стаття надійшла 07 жовтня 2013 р.

УДК 347.191

В. М. Кравчук

ВІДКЛИКАННЯ ГОЛОВИ ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ ТОВАРИСТВА

Розглянуто актуальні проблеми, що виникають під час відкликання голови (керівника) виконавчого органу товариства, зокрема стіввідношення понять відставки, відкликання, звільнення, а також практичних аспектів процесу переходу повноважень виконавчого органу до іншої особи.

Ключові слова: директор, товариство, звільнення, відкликання, виконавчий орган.

Постановка проблеми. Одним із найгостріших виявів корпоративних конфліктів є конфлікти у зв'язку із переобранням, звільненням і відставкою керівників виконавчого органу (директорів, голів правління). Ці питання часто потрапляють у судову сферу і вирішуються неоднаково через складність правозастосування.

Для їх вирішення важливе розмежування понять відставки, відкликання, звільнення, а також розроблення практичних аспектів процесу переходу повноважень виконавчого органу до іншої особи.